

NOVICE

gospodarskih, obertnijskih in narod'skih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v sredo 7. februarija 1855.

List 11.

Od kod možganini červ pri vertoglavnih ovcah in ikre pri prešičih?

Važna novica gospodarjem, zdraviteljem in vsim naravoslovcem.

Že več kot 50 let je preteklo, kar se je za gotovo zvedilo, da červ v možganih vertoglavnih ovac in pa ikre pri prešičih so živalica v manjših ali večjih mehurčkih vodeničnih.

Ravno toliko časa pa je preteklo, kar se vé, da zoper te bolezni ni nobenega zdravila ne v alopatici, pa tudi v homeopatici in hidropatici ne. Nobena „patika“, ako je bila poštena, ni svetovala gospodarju, ki je imel vertoglavno ovco (drehkrankes Schaf) ali pa ikrastega prešiča (finniges Schwein), kaj družega, kakor da naj bolno živino berž ko more raje zakolje, dokler ni popolnoma za nič.

Kakor je bilo ozdravljanje teh bolezni v temo skrito in se je poskušalo brez vspeha sto in sto zdravil, ravno tako so tudi vzroki, iz katerih se te bolezni napravljate, bili neznani. Ugibavalo se je sicer marsikaj in mislilo tudi, da so vzroki znani, al vse to je bilo do poslednjega časa le domišljevanje, — sploh je misel veljala, da se ti červi prvotno napravljajo v živini, in ni se verjelo, da bi ti červi utegnili od kod drugod priti v život bolne živine.

Dva moža sta nam zdaj do gotovega razjasnila to reč in prekucnila po gotovih in obilnih skušnjah vse poprejšne mnenja, in tako to znajdbo, ktero so posamezne skušnje poslednjih 2 let že tudi drugod poterjevale, popolnoma dognala. Ta skušnja, po kateri so se vzroki imenovanih bolezni odkrili, je velikovažna tudi za vse gospodarje, ki redijo ovce in prešiče.

Moža pa, ktera s podporo saksonskega ministerstva, ki jima je z dnarji pripomoglo, sta to imenitno zadevo do konca dognala, sta živinozdravitelja dr. Haubner v Draždani in dr. Küchenmeister v Citavi.

Vsih nekdanjih zmot, ki so gospodarjem v tacihi boleznih včasih dokaj stroškov prizadjale, je sedaj konec in resnica je odkrita. „Pa kaj vprihodnje ne bo več vertoglavnih ovac in ikrastih prešičev?“ — utegne morebiti kdo uprašati ali saj misliti, da je sedaj gotovo zdravilo najdeno zoper omenjene bolezni. Temu odgovorimo, da kaj tacega pričakovati ni. „Če pa ni, kaj nek delate vola iz komarja!“ — nas utegne kdo drug zavrniti. Temu rečemo, da vzrok bolezni spoznati, je že pol dobička, zakaj, če je zdravitelj izvedil: od kod izvira bolezen, si je s to izvedbo že toliko pripomoči pridobil, kakor gospodar, ki, na priliko, pride v hram pa vidi pod vinskim sodom vse polno vina. Dokler ne najde razpoke, po kateri sodec vino izpušča, je pač vsa skerb zastonj, kako bi ustavil vinotok. Kakor hitro pa najde luknjo in jo zamaši, jenja vino iz sodca teči.

Tako je tudi pri boleznih. Varovati ljudi in žival, da ne zbolé, s poti spravljati vse, kar bo-

lezni učinja, je doštikrat veliko gotovša pomoč, kakor ozdravljati že začete bolezni.

Čujmo sedaj po tem predgovoru, kaj je razodel prof. dr. Haubner v občnem zboru v Draždani 14. marca 1854 saksonskim gospodarjem zastran červov in glist *), ki se nahajajo v živinskem trupu.

(Dalje sledi.)

Majhne obertnije po kmetih.

Razun obdelovanja polj in gleštanja živine, razun čbelarstva, sadjoreje in družih opravil, ktere so prvi in pravi predmet umnega in obširnega kmetovanja, je še mnogo družih bolj obertnijskih del, kterih bi tudi utegnil se lotiti kmet pozimi ali tistikrat, ko nima nič potrebnega na polji ali v gospodarstvu sploh opravljati. Ne menimo tukaj tacihi rokodel, s kterimi se pravi obertniki pečajo, in za ktere oni le so opravičeni; temoč govoriti čemo le o tako imenovanih malih obertnijskih opravilih, ktere na kmetih v veliko korist se dajo opravljati, ktere so vsakemu pridnemu gospodarju in njegovi družini dovoljene, da jih al za domačo potrebo ali za prodaj izdeluje in oskerbuje. Take majhne obertnije so tudi le za majhne gospodarje, ne za velike posestnike: kajti poslednji morajo take male opravila opuštati, ker poljsko delo, nadgled na delavce, prodaja pridelkov jim že samo dosti opravljati daje, ali ker zamorejo svoj čas in denar na bolj obračati. Omenjene majhne obertnijske opravila so tedaj le pripomočki k boljšemu stanju malega kmeta, kteremu poljske dela ne jemljejo vsega časa, posebno pa za tacega, ki je priden in delaven, in ki želi, da bi tudi družina njegova delavna in pridna bila.

Opomniti moramo pa, da tudi te male obertnije, ako želi po njih si kaj dobička nakloniti, mora gospodar, kolikor je mogoče, sam, njegova žena in otroci njegovi opravljati, ne pa da bi drage pomagavce najemal in plačeval. Dalje, če se on tudi previdno takega dela loti, vendar je nekoliko kapitala treba, da se zamore rokodelstvo začeti; začeto pa utegne stan uboge družine v kratkem in očividno poboljšati.

Razlagovali tukaj pa ne bomo natanko vsih obertnij, kterih naj bi se mali gospodarji lotili: to bi bilo za ta list preobširno; tudi ne more se vse, kar se je tu pa tam priporočevalo, v sleherni deželi posnemati ali izpeljavati. Govoriti hočemo tukaj le o tacihi majhni obertnijah, ktere se lahko opravljajo; ktere se namreč zamorejo večkrat na dan začeti, pa sopet brez

*) Za „Eingeweidewurm“ se nismo upali v obče rabiti besede „glista“, ker, kolikor je nam znano, so gliste po besedi ljudstva le živalice v čevah in želodcu prebivajoče, sicer pa tudi „Regenwürmer“. po tem takem tedaj le živalice dolgovate. Družih mehurnatih gosačev te baže v človeškem životu še ljudstvo ne pozna; ne vemo tedaj: ali bi se smeli, ker so vse druge podobe, tudi „gliste“ imenovati v sedanjem zapopadku ljudstva, ktero menda prešičjih iker (Finnen) ne imenuje „gliste“? Po naši misli bi se pa imele vse te živalice „gliste“ imenovati; to nam bojo spričale ravno te nove skušnje, o kterih bomo v tem sestavku govorili. Vred.

NOVICE

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v saboto 10. februarija 1855.

List 12.

Od kod možganini červ pri vertoglavnih ovcah in ikre pri prešičih?

(Dalje.)

Čujmo, kaj je prof. Haubner v omenjenem zboru saksonskim gospodarjem pripovedoval:

„Naša domača živina ima črve *), ki so si v glavo in vrat popolnoma podobni, v životu pa so različni. Eni so dolzega života, ki je ali gladek in okroglat, ali pa tudi ne, in tak, kakor da bi bil sklep na sklep nataknen in plošnat — to so tako imenovane gliste trakulje (Bandwürmer), ker so traku podobne **). Drugi pa so kratkega in okroglega života — mehurčiki z neko vodo napolnjeni; to so mehurčarice ***) (Blasenwürmer). Skušnje pri trakuljah učé za gotovo, da v določenih dobah, to je, ko so dosti stare, postanejo plodne in se po jajčkah (ikrah) plodijo, — mehurčarice pa ne. Nihče tedaj ni prav vedil: od kod se zaredé mehurčasti červi. Čudno je bilo to sicer vsim, zakaj so červi, ki so si v bistvenih delih (v glavo in vrat) popolnoma podobni, si v tem inaki, da eni se izležejo iz oplojenih iker, drugi pa ne, in da tedaj morajo tako rekoč prvotno se napravljati“.

„Mislili so in mislili, nazadnje so vendar pravo izmislili, da mehurčarice bi utegnile tudi trakulje biti, ki so se le zašle in se potem premenile v mehurčarice, — da pa se spet premenijo v trakulje, ako pridejo na drugo, jim pravo mesto. Treba je tedaj bilo to, kar se je dosihmal umnim glavam le dozdevalo, po skušnjah poterditi. Zato so začeli skušati; izbrali so pripravno zdravo živino in ji dali mehurčarice jesti. In kaj je bilo iz tega? Živina, ki je požerla mehurčaste črve, je mehur prebavila (počerala), glave in vrata pa ni mogel želodec prekuhati. Kakor v teh skušnjah, tako ravna tudi natora. Nekteri izgledi bojo to bolj razjasnili. Na priliko: Mačka požre miško, miška je ikrasta (finnig) — kaj se zgodi? — v mački se zaredí trakulja (Bandwurm). Če človek je meso ikrastega prešiča, se zaredí v njem trakulja. Pes je poručal morskega zajčka (Kaninchen), ki je imel ikre, in v psu tem se zaredí trakulja. Tako so skušnje mnogokrat ponavljane vselej kazale, da iz mehurčaric se nareja trakulja“.

„Zdaj pa je bilo treba še narobe skušati: ali se namreč tudi iz trakulje zalége, to je, iz jajčkov ali iker dolzih glist, trakulj imenovanih, zaredé mehurčasti červi? Po vsem ni bilo več dvomiti o tem. Vendar se je tudi skusiti moglo. Psu so dali mehurčastih červov vertoglavne ovce jesti. Blizo 2 mesca

potem se je mu že v čevah zaredila trakulja in je bila že tudi plodna, to je, trakulja je imela že jajčke v sebi, ktere so dali 7 jagnetom povžiti. 14 dni potem se je lotila vsih teh jagnet vertoglavnost, to je vse prve znamenja tiste bolezni, ki je tudi gospodarjem pod imenom vertoglavnice (Drehkrankheit) le predobro znana, so bile očitne na njih: rudeče oči, vroča in boleča glava, vročnica itd. Čeravno koj ozdravljane, so bile vendar vse čez 2 mesca popolnoma vertoglave. Dosihmal se je mislilo, da bolezen ta izvira iz napačne klaje, soparnih hlevov itd., in da iz tega se vnamejo možgani, iz vnetih delov pa se izceja neka méza (limfa), iz ktere se oživi mehurčasti červ. Zdaj pa je bolezen bolje spoznana, — vnetje možganov ni vzrok červa, ampak je le nasledek; možgani se vnamejo, kadar je zaléga trakulje pot našla v možgane“.

„Kako pa pridejo ovce k ti zalegi? in kako pride ta v njih glavo? To je takole: Trakulja ima v zadnjih sklepih svojega života to zalego (ikre); ta zadnji konec se loči, gré z blatom ali tudi sam od živine in pade kamor koli; če je živina, postavimo, na paši se ocedila te zalege, zleze ta, ker ima življenje v sebi, na kako travno perjice ali štiblico; — ovca se pride past in pomuli travo in s travo vred trakuljo zalego; ta zalega pa ne ostane le v želodcu, ampak iz želodca se sili po drobu; kjer ni kraj za njo, pogine; le tisti del ostane in popolnoma v mehurčastega červa zraste, ki je zašel v možgane. Mi smo pri skušnjah našli tako mertvo zalego, ki je v serce, pljuča, preponko, miške itd. zašla, pa tu poginila“.

„Še veliko veliko družih skušinj s psi, mačkami, belimi miškami itd. bi lahko povedal, pa se mi na tem mestu nepotrebno zdí. Resnica je odkrita, — gotovo je, da mehurčarice, kakor, postavimo, červ v možganih vertoglavnih ovac, ikre pri prešičih itd. niso živalice posebnega plemena, ampak tako rekoč le gosénice (Larven) trakulj. (Dalje sledí.)

Majhne obertnije po kmetih.

(Dalje.)

Poglejmo najprej na živalstvo, kaj bi iz njega (razun porabe ali prodaje mesa, kože, loja itd.) gospodar na kmetih utegnil še porabiti obertnijsko.

Na Poljskem in Rusovskem narejajo ondašnji kmetje sami potrebno jermenje za konjsko opravo, kakor za uizde, berzde, žile, vojke itd. Napravljajo si pa to takole: Kravjo kožo ogarajo s kropom in stergonom, in jo zrežejo v dolge jermene več ali manj široke. Potem prišijejo en konec h drugemu; oba konca teh sošitih jermenov sošijejo pa na enako vižo, in tako je napravljen dvojnati trak. Zdaj ga napojijo z zlo zgreto mastjo (navadno z ribjim ali brezovim oljem), ga obesijo na strop na kak žebelj, in ga obtežé na spodnem koncu. Med ta dva traka vtaknejo dve palici, da se ravnovažno križate. S tema vijejo in sučejo trakova večkrat, da se eden z drugim močno stiskuje. V tem se usnje močno razgreva; kmetje pa ga večkrat sukaje vedno napajajo z mastjo, dokler

*) Kar smo v poslednjem listu omenili zastran besed „červ“ in „glista“ naj nam dajo častiti bravci tudi tu veljati.

**) V knjižici „Domači zdravnik“ je „Bandwurm“ plošnjata glista imenovana, al to ne gré prav, ker imamo plošnjate gliste, na priliko, metljaje na jetrih, ki pa niso „Bandwurm“. Morebiti je kje kakošna dobra slovenska beseda za to glisto znana? Če je, prosimo za-njo. Začasno pa smo si skovali besedo trakulja, ker ne maramo za izraze, ki so iz dveh besed zloženi!

***) Tudi to besedo ponujamo kot skovano Slovincem. Vred.

NOVICE

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v sredo 14. februarija 1855.

List 13.

Od kod možganini červ pri vertoglavnih ovcah in ikre pri prešičih?

(Dalje in konec.)

„Tako — je sklenil prof. Haubner svoj govor — je sedaj resnica odkrita. Sedaj vemo, od kod možganini červ, od kod ikre *) pri prešičih, od kod vsi mehurčasti červi. Zakon nature je spoznan. Tam pa tam bo morebiti še kdo dvomil o tem — al kdor je natanko skušal, bo zvedil, da je skoz in skoz resnično, kar sem povedal. Da so te skušnje važne za vsacega gospodarja, ki se z živinorejo pečá, je očitno kot beli dan“.

Povedati imam le še, da s početjem družih červov (glist), postavimo z metljaji na jetrih (Leber-epile) je ravno taka. Tudi ti metljaji se ne zaredé, ne sami po sebi, ne kak drugač prvotno (per generationem aequivocam) v živinskih jetrih, ampak se kot zalega od zunaj prikradejo v jetra, — toda njih starišev še dan današnji ne poznamo, ker o tem še skušinj nimamo, kakor jih tudi za mehurčaste červe pred malo leti še imeli nismo“.

Gosp. dr. Küchenmeister v Citavi je mnogo ovác vertoglavnih napravil, katerim je plodne zadnje konce pasje trakulje (taenia coenurus) jesti dajal. Enkrat je to skušil s 15 ovcami, in 13 jih je vertoglavnih postalo (z mehurčastim červom v možganih), le en star oven in pa en letnjak ne. Drugokrat je dva psa kermil (futral) z mehurčastimi červi vertoglavnih ovác (24. marca sta jih povžila, 24. maja ju je pobil in raztelesil, in že je v enem našel 6, v drugem 30 plodnih trakulj, ki so tedaj v dveh mescih se zaredili. Od teh glist je poslal dr. Küchenmeister plodne zadnje konce (reife Endglieder) v Berlin prof. Gurltu, v Kodanj prof. Eschrichtu, v Löwen prof. Benedenzu, v Giessen prof. Leukartu, na Dunaj prof. Röll-u, in jih prosil: naj poskusijo in jih dajo zdravim ovcam. Imenovani profesorji so dr. Küchenmeistru pisali, da povsod so ovce 14 ali 16 dan po povžitih glistah perve znamnja vertoglavnosti pokazale.

Ravno tako gotove so skušnje, večkrat ponavljane in poterjene, da iz zalege človeške trakulje (taenia solium), če jo je prešič požerl, se ikre zaredé v njem, kakor nasproti se v človeku zaredí trakulja, če je meso ikrastega ali pšenastega prešiča jedel.

Gotovo je tedaj in do dobrega spričano, da ikre prešičje so, tako rekoč, le druga dôba razrasbe dveh sort tistih glist, ki jih trakulje imenujemo. Kakor metulj jajčke leže (perva dôba) in iz jajčkov se izleže gosenci (druga dôba), ki se v pužo (tretja dôba) spremeni, iz ktere na zadnje (četrta dôba) metulček izferčí, ravno tako je me-

hurčasti červ, ko se je izlegel iz zalege ali jajčkov trakulje gliste, druga dôba glistne razrasbe.

Naj bo to povedano vsim gospodarjem, ki se z rejo ovác in prešičev pečajo. S temi skušnjami je overžena tudi stara misel, da se vertoglavnost plodi po rodu med ovcami in ravno tako ikre po rodu med prešiči (ali, kakor navadno pravijo, da se poerbajo). Če pa je s tim tisti veliki strah zavolj dedljivosti (erbljivosti) teh dveh bolezni odpravljen, vendar še ne smemo zavoljo tega nečimerni biti pri plemenenji, ker je znano in tudi po tiščernih skušnjah poterjeno, da vsaka bolezen kakor vsakastvar, tedaj tudi vsak červ ali glista se v bolj ugodnih okoljšinah lože oživi in raste, kakor v nasprotnih manj ugodnih. Tudi zerno ne kalí v vsaki zemlji enako rado. — Da pa je z ozdravljanjem vertoglavnih ovác in ikrastih prešičev sedaj vsa druga, je očitno iz rečenega.

Majhne obertnije po kmetih.

(Dalje).

Mnogo koristnih izdelkov se lahko nareja iz malovredne snove, postavimo, iz bičja, slame itd. Taki izdelki so: rogožine, slamniki, slamnati stoli itd. Kdor izdelovanje takih stvari le nekterikrat vidi, se jih kmali naučí; in če je priprava dobra, stvar pa lepo izdelana, se lahko prodaja.

Lipovo ličje je ugodno za vožeta (ličine); te so gibke pa terpežne. Potrebujejo jih gospodarji kot studenčne vožeta. Na Francozkem jih izdelujejo veliko.

Košarski izdelki se povsod lahko in dobro prodajajo; koristilo bi tedaj, da bi kmetje tudi košarili tam pa tam. Za take dela je pa treba, da se verbovje obilno nasaja in skerbljivo glešta, ker verbovnice, kakor je znano, so poglobitna priprava za izdelke. Navadni izdelki, kakor koši, pletenice, jerbasi itd. se izdelujejo iz rumene ali rudeče verbe; bolj nježni pa tanki iz bele verbe. Belijo se pa verbe, kader se mezga v njih dviga; to je pravi čas, da se bela verbovnica dobi. V ta namen se odrežejo verbove vejice, ter se zvežejo v snopke, ki se hranijo na prikladnem mestu, nar bolj blizo kake tekoče vode, tako da spodnji konci snopkov 15 do 18 palcov globoko v vodo visé. Mesca majnika, ko se mezga popenja, naj se verbovnice izvzamjejo, da se obelijo, kakor hitro so iz vode. Verbovnice obeljene naj ostanejo nekoliko časa na zraku, potem se v snopčice povežejo, debele vkup, tanke vkup. Preden se porabijo, jih gre 24 ur v vodi namakati, da se bolj vgibčijo. Potem se razcepijo za bolj tanke pletiva v 3, 4, 5 in 6 dele z ostrim cepnikom, ter se potegnejo skozi kalup, katero orodje ves notrajni les odvzame, da le najbelji, najgibičnejši in najsvetlejši del ostaja. Hvaliti moramo marljive krajnske košarje, rešetarje, sitarje in spletavce slamnate robe, ki z raznimi izdelki svojih pridnih rok hodijo po širokem svetu, pridobit kakih krajcarjev za revno družinico svojo doma.

Blizo velikih mest se posebno dobro splačuje, če kmetje z nasadbo in rejo sadnega ali lepega drevja

*) Povedalo se nam je, da ikrastemu (na Horvaškem gubavemu ali šugavemu) prešiču v Ljubljani in okoli Ljubljane pravijo všenast (pšenast) prešič, gotovo zatega voljo, ker so mali mehurčasti červi ravno tako všenu (pšenu, Hirsekorn) kakor ribjim ikram podobni. Vred.